

Ceviriler:

NÛR BÂNÛ (1530-1583): VENEDİKLİ BİR SULTAN? *

Yazan: BENJAMİN ARBEL

Çeviren: BETÛL İ. ARGIT**

“Kadınlar Saltanatı” tarihçiler tarafından on altıncı yüzyıl sonu ve on yedinci yüzyıl sonu arasında yaşanan gerilemenin belirtilerinden biri olarak değerlendirilir. Sultanların hasekilerinin artan etkisi ve valide sultan ile haseki sultanların öneminin artmasının Osmanlı devlet sistemini bozduğuna inanılır¹.

III. Murad (1574-95) dönemi bu yönde bir değişimin başlangıç noktası kabul edilmektedir. III. Murad’ın annesi Nûr Bânû Sultan, II. Sultan Selim’in haseki “kadını” olarak ayrıcalıklı bir yere sahipti. III. Murad’ın saltanatı sırasında valide sultan olarak gücü ve etkisi büyük oranda artar. Bâb-ı Âli’de bulunan Batılı diplomatlar Nûr Bânû’nun oğlunu kontrolü ve politik meselelere müdahalesi konusunda hemfikirdirler. İstanbul’dan gelen raporlar, 1583 yılında öldüğünde, aniden annesinin rehberliğini yitiren III. Murad’ın büyük üzüntüsünü tarif ederler².

Nûr Bânû karakteri hakkında birçok karışıklık söz konusudur. Nûr Bânû, oğlu III. Murad’ın hasekisi olan Safiye ile sıkça karıştırılır. On dokuzuncu yüzyıl tarihçisi olan Von Hammer tarafından da tekrarlanan bu yanlışlığa, İslam Ansiklopedisi ve diğer bazı hatırı sayılır Türkçe yayınlarda da rastlanır. Hatta tarihçilerden biri Nûr Bânû’nun Baffo Ailesi’nden gel-

* Benjamin Arbel, “Nûr Bânû (c.1530-1583): A Venetian Sultana?”, *Turcica*, c.24 (1992), s.241-259.

** Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü Doktora öğrencisi.

¹ H.A.R. Gibb ve H. Bowen, *Islamic Society and the West. A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, c.1/1, Londra, 1951, s.75; H. İnalçık, *The Ottoman Empire: The Classical Age*, Londra, 1973, s. 86-87; S.Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. C.1: Empire of the Gazis*, Cambridge, 1977, s.98; M.A. Cook, ed. *A History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 1980, s.107. Bu ifade Ahmet Refik tarafından onun *Kadınlar Saltanatı*, 3 cild, İstanbul, 1923-4, çalışmasında ortaya atılmıştır.

² E. Spagni, “Una sultana veneziana”, *Nuovo Archivio Veneto*, 1 (1900), s.333; S.A.Skilliter, “The Letters of the Venetian ‘Sultana’ Nûr Bânû and her Kira to Venice”, *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata* içinde, Napoli, 1982, s.519; Shaw, s.179.

diği iddia edilen Venedikli geçmişini, oğlunun kadını ve Nûr Bânû'nun Yahudi gözdesi olan Esther Kira'yı birleştirip "Esther Baffo" figürünü oluşturdu³. Zamanında Türk tarihi ve uluslararası alanda önemli bir rol oynayan Nûr Bânû'nun belirsizlikler içinde gizlenmiş olması bir takım sorular doğurmaktadır.

Nûr Banû karakteri kendi döneminde dahi muammalı idi. Genel kanı, çocukken bir Türk korsanı tarafından büyük ihtimalle Barbaros tarafından yakalanıp İstanbul'a getirildiği ve en sonunda Sultan Süleyman'ın oğlu olan ve tahta çıkması planlanan Sultan Selim'in hasekisi olduğudur. Fakat Nûr Bânû'nun etnik kökeni ve doğum yeri hakkında farklı spekülasyonlar mevcuttur. Bir görüşe göre Nûr Bânû Venedikli soylu bir aile olan Baffo ailesine mensup olup Ege Denizi'nde bulunan Paros adasında yakalanmıştır. Diğer bir görüş Nûr Bânû'nun Korfu adasının valisinin kızı olduğunu ve kendisini bu adaya götüren gemiden esir alındığını belirtir. İstanbul'da bulunan Venedikli diplomatik temsilcilerin raporlarına göre, sultan kimi zaman hangi aileye mensup olduğu detayına girmeden kendisinin Venedikli asil soyuna değinmektedir⁴.

Bu yüzyılın başında, Emilio Spagni Nûr Bânû'nun kimliği hakkındaki bütün bilgileri bir düzene koyduğunu iddia eden uzun ve değerli bir çalışma yayınladı⁵. Nûr Bânû'nun kimliği hakkında bütün tarihsel gelişmeleri tarayarak ve Venedik arşivlerinden bulduğu yeni delillere dayanarak, Spagni Nûr Bânû'nun gerek Osmanlı İmparatorluğu ve gerek Venedik Cumhuriyeti tarihinde hak ettiği doğru yeri bulmaya çalıştı. Spagni, bu çalışmanın yayımlanmasından sonra uzun süre oryantalistler tarafından gözden kaçırılan bir gerçek olan Nûr Bânû ve Safiye arasındaki ayrımı başarılı bir şekilde ortaya koyduysa da, Nûr Bânû'nun belirlenmemiş kimliği hakkında aşağıda gösterileceği gibi tatmin edici tespitlerde bulunamadı. Spagni'ye göre Nur Bânû'nun orijinal ismi Cecilia Venier'di. Ege Denizi'nde bulunan Venedikli bir asilzade olan Paros adasının hükümdarı Nicolò Venier'in ve

³ Nûr Bânû figürü hakkındaki referansların bir özeti için bak. E. Rossi, "La Sultana Nûr Bânû (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II (1566-1574) e madre di Murad III (1574-1595)", *Oriente Moderno*, 33 (1953), s. 433-435. Rossi tarafından zikredilen Türkçe yayınlara ilave olarak ayrıca M.T.Gökbilgin, "Mehmed III", *İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul, 1957, s.535 (hâlâ Safiye'yi Venedikli Baffo olarak teşhis eder); J. Deny, "Valide Sultan" (B. Kütükoğlu tarafından ilaveler yapıldı), *a.g.e.*, fasikül 137, İstanbul, 1982, s.179 (Rossi'nin versiyonunu kabul eder).

⁴ Spagni, s.284-286, 300-301.

⁵ *a.g.e.*, s. 241-348.

yine Venedikli bir soylu olan ve görünüşe göre yasal karısı olmayan Violante Baffo'nun çocuğu olarak dünyaya geldi. Valide Sultanın Venedikli asil bir soydan geldiği düşüncesi, Spagni'nin Nûr Bânû ve Venedik Cumhuriyeti arasında gelişen özel ilişkiyi anlamlandırmasına neden oldu. Venedik kolonisi olan Girit'in işgalini müdahale ve (Venedik'ten gelen hediyelere gösterdiği hassasiyet) örneklerinde görüldüğü gibi Nûr Bânû tarafından Venedik yararına yapılan farklı müdahaleler, Cecilia Venier-Baffo'nun memleketine olan bağlılığı ile açıklandı. Farklı durumlarda sadece bir anekdot olarak anlatılabilen sultanın menşei, böylece uluslararası politikanın bir meselesi haline geldi.

Spagni'nin Nûr Bânû'yu teşhisinin diğer tarihçiler tarafından görmezden gelinmesi, Ettore Rossi'nin 1953 tarihinde aynı konu üzerinde kısa bir not yayınlamasına neden oldu. Rossi, Spagni'nin birçok tespitini birkaç marjinal ilave ile ve bu sefer oryantalist bir yayınla tekrar etti⁶. Sonradan, Valide Sultan gerçek kimliğine kavuşmuş oldu ve birçok profesyonel Osmanlı tarihçisi, Nûr Bânû'ya yakıştırılan Venedikli isimler ile hitap etmeye başladı⁷.

Fakat buna rağmen, Nûr Bânû hakkındaki muamma hâlâ çözülmedi. Bir taraftan Spagni'nin delillerinin ne derece nihai özellik taşıdığı hakkında şüpheler geliştirilebilirken aynı zamanda Spagni tarafından kullanılmayan farklı arşiv belgeleri, sultanın orijinal kimliği meselesini tekrar değerlendirmemiz konusunda bize yardımcı olur.

Meseleyi daha net açıklamak için Spagni tarafından tarif edilen ve değerlendirilen belgelere dayalı delilleri ele alalım. Hikaye 1558 yılında İtalyanca'yı çok iyi konuşan Korfu adasının yerlisi Hasan isminde bir kişinin, o dönemde İstanbul dışında Anadolu'da kardeşi Bayezid ile kanlı bir mücadelede bulunan Şehzade Selim'in gizli memuru olarak kendini İstanbul'da bulunan balyosa takdim etmesi ile başladı. Balyosun raporlarına göre, gerekli bütün talimatları yerine getiren Hasan, Selim'in hasekisi, yararına Venedik'te bir görevde bulunuyordu. Gizli memura göre Selim'in hasekisi, Venedikli Baffo ailesinin soyundan gelip Venedik ve Osmanlı İm-

⁶ Rossi, s.433-441.

⁷ Örneğin F. Babinger, "Baffo, Cecilia", *Dizionario biografico degli italiani* içinde, c.5, Roma, 1963, s.161-161; Skilliter, s.515-536. Bununla beraber bak., R. Mantran, *La vie quotidienne à Constantinople au temps de Soliman le Magnifique et de ses successeurs (XVIe et XVIIe siècles)*, Paris, 1990, s.253, burada yazar hâlâ Nûr Bânû ile Safiye'yi karıştırır.

paratorluğu arasındaki son savaşta (1537-1540) Hayreddin tarafından Ege Denizi'nde yakalanmıştı. Hasan'a göre, Selim'in sevgili kadını sadece Venedikli akrabalarından haber almak istiyordu ve Hasan'ın vazifesi bu talebi gerçekleştirmektir⁸. İşte, Nûr Bânû'yu Venedikli soylular ile özdeşleştiren ve uzun zaman devam eden tarihsel gerçeğin temeli budur.

Gerçek kimliği hakkındaki şüphelere rağmen, Hasan resmî Osmanlı görevlisi olarak ve genelde bir Osmanlı çavuşuna uyan protokol eşliğinde 1559 yılında Venedik'te kabul edildi. Senato huzurundaki görüşmeler esnasında, Hasan Sultanın Venedikli akrabaları hakkında bilgi alma talebini bir kez daha vurguladı ve Selim'in 500 Alman tüfeği talebini de ilave etti. Bu son talep nazikçe reddedildi. Fakat ilk talep Senato tarafından hemen kabul görüldü. Venedik'in resmî cevabına göre otoriteler tarafından yapılan soruşturma Selim'in kadınının gerçekten uzun bir süre önce ölmüş olan Venedikli soylu Nikolò Venier'in ve Violante Baffo'nun kızı olduğunu gösteriyordu ve onun yaşayan en yakın akrabası ise ilk kuzeni Zuan Francesco Venier'di⁹.

Bütün bunlar Hasan ve Venedik için güzel görünüyordu. Eğer Venedik'te bulunan Rum toplumunun bazı üyeleri sözü edilen çavuşun profesyonel dolandırıcı olduğunu ve farklı prensleri dolandırdığını, yanlış evraklar sunduğunu ve dönüş hediyeleri ile para konusunda talepkâr olduğunu belirtmemiş olsaydı, bu durum şüphelere rağmen Osmanlı ile olan hassas ilişkilerin zedelenmesinden endişelenen Venedikliler için utanç verici idi. Böylece Hasan'ın zarar görmeden gitmesine izin verildi ve hatta 200 Venedik Dükası hediye, resmi giysi ve Sultan Selim'e sunulmak üzere karısının Venedikli akrabaları hakkında yukarıda bahsedilen bilgileri içeren bir mektup verildi¹⁰.

İstanbul'a dönüşünden sonra, Hasan balyosu ziyaret etti ve kendisinin Venedik'te sunduğu rapor üzerine yapılan soruşturmalardan şikâyet etti. Ayrıca, Temmuz 1559'da Nûr Bânû'nun mührünü taşıyan mektuplar ve kardeşi Bayezid'i yendiği Konya muharebesini canlı bir şekilde tarifi ile balyosun karşısına tekrar çıktı. Balyos Hasan'ın hikâyelerinden çok etkilendi ve itimatnamesini kabul etti. Böylece balyos, Nûr Bânû'nun en yakın akrabası olan Zuan Francesco Venier ile İstanbul'da görüşmesini sağlamak üzere,

⁸ Spagni, s.253-254.

⁹ a.g.e., s. 254-259.

¹⁰ a.g.e., s.259-260.

Nûr Bânû'nun resmi talebini yerini getirmek için gideceği ikinci Venedik görevinde Hasan'a yardım etmeyi kabul etti¹¹.

Hasan 1559 senesinin Ekim ayının başında Venedik'e döndü. Onlar Meclisi'nin sıkı gözetimi altında olmasına rağmen, ilk görevinde olduğu gibi, hürmetle karşılandı. Nûr Bânû'nun talebini *Collegio* önünde sunmadan evvel, mesele Senato'da tartışıldı ve o dönemde Korfu'da kale kumandanı olarak hizmet veren Zuan Francesco Venier'in görevini bırakabileceği ve eğer isterse kuzeni ile görüşebileceği belirtildi. Bir süre sonra, Onlar Meclisi Venedik çıkarları için önemli olduğunu düşünerek Venier'e seyahati için 100 Venedik Dükası dahi tahsis etti¹².

Maalesef, Hasan için önceden olduğu gibi bu Venedik ziyareti de üçüncü bir grup tarafından sabote edildi. Hasan'ın refakatçilerinden biri olan Deli Şaban (Chioban), çavuş olduğu iddia edilen Hasan'ın aslında bir dolandırıcı olduğunu ve Venedik'i ikinci defa dolandırmayı başardığını belirtti. İddiasına göre, kendisi de Hasan'ın sahtekârlığının kurbanı olmuştu. Ermeni bir tercümanın Hasan'ı sahtekâr olarak gördüğünü ve Ferrare Dükü'ne kendisi tarafından tercüme edilen aldatıcı mektuplar gönderdiğini belirtince, Hasan hakkındaki şüpheler arttı¹³.

Bir kez daha Venedikliler, iki ihtimalden hangisinin daha kötü olduğuna karar vermek durumunda kaldılar. Bu ihtimalden ilki, Hasan'a yapılan ağır suçlamaları esas alarak ona karşı tavır almaktı. Ancak böyle bir tavır alınması durumunda, suçlamaların asılsız olduğu anlaşılırsa, Bâb-ı Âli ile hassas ilişkilerin bozulması riski söz konusu idi. İkinci ihtimal ise, Hasan'ın şüpheli kimliğine rağmen, onu resmî Osmanlı memuru olarak kabul etmekte. Bu durumda suçlamaların doğru çıkması halinde Venedik'in düşeceği utanç verici durumu göz önüne almak gerekiyordu. Senato bu sefer Hasan'ın hain olduğu konusunda oldukça ikna olmasına rağmen, ikinci seçeneği seçti. Görünen o ki Venedik, sultan ile gelişen ilişkilerini riske atmak istemiyordu. Hasan'ın Venier'i getirmek üzere Korfu'ya gitme talebi reddedildi ve Onlar Meclisi Venier'in seyahati için 100 Venedik Dükası tahsis etmekten vazgeçti. Aynı şekilde Nûr Bânû'ya gönderilen mektup sadece birkaç nazik ifade bırakılarak tekrar gözden geçirildi. Fakat bundan ayrı olarak, Hasan'a karşı herhangi bir

¹¹ a.g.e., s. 260-261.

¹² a.g.e., s.261-263.

¹³ a.g.e., s.264-269.

müdahalede bulunulmadı, hediyelerini aldı ve uygun zamanda doğuya geri gönderildi. Balyosa yazılan 7 Kasım tarihli mektupta, Senato bütün meseleyi tarif etti ve Hasan'ın dinini değiştirmiş Rum bir rahip olduğunu ve "her zaman zararlı işlerde bulunduğunu" yazdı. Bununla beraber, Hasan'ın Selim ve Nûr Bânû'dan taşıdığını iddia ettiği mektupların hangi tarihte ve nerede yazıldığına dair bir ibare taşımaması, mektupları daha şüpheli hale getirdi. Balyos, durumun Vezir Rüstem Paşa'ya iletilmesi ve Hasan'ın gerçek kimliği hakkında detaylı bir soruşturma yapılması hakkında bir emir aldı¹⁴.

Spagni'nin bu meselenin açıklığa kavuşturulması için yaptığı araştırma hiçbir netice vermedi. Araştırmasının geri kalan kısmı, Hasan'ın Venedik'e yaptığı iki görev ile alakalı belgeler ışığında değerlendirilen son gelişmeler ile ilgiliydi.

Spagni'nin Nûr Bânû'yu Cecilia Venier-Baffo ile özdeşleştirmesi Venedikli otoritelerin 1559 Mart ayında Hasan'a verdiği bilginin tartışmasız kabulüne dayalıdır. Spagni, Venediklilerin ilk cevaplarına dayanarak, Venedikli soyluların doğum ve ölüm bilgilerini içeren farklı kayıtları araştırarak Cecilia Venier hakkındaki araştırmasına başladı. Fakat gayretleri netice vermedi. Paros adasının hükümdarı olan Nicolò Venier, farklı soy ağaçlarında yer alıyordu ve bütün kaynaklar kendisinin Baffo ailesinden değil, Zantani ailesinden bir kadın ile evlendiğini yazıyordu. Zuan Francesco Venier gerçekten onun yeğeni idi; fakat Cecilia Baffo için herhangi bir iz mevcut değildi. Bu delil veya belki de delil eksikliği, Spagni'yi Cecilia Venier Baffo'nun Nicolò Venier'in gayri meşru çocuğu olduğunu ve büyük ihtimalle annesi tarafından yalnız yetiştirildiği neticesine ulaştırdı. Bu değerlendirme, Spagni'ye Nûr Bânû'nun başka bir ifade ile Hasan'ın iddiası olan onun Baffo ailesine mensup olduğu iddiasını doğrulama imkânı sunar¹⁵. Spagni, başka bir çağdaş kaynak olan ve 1559 yılında Nûr Bânû'nun Paros'ta yaşayan Venier ailesinin soyundan geldiğini yazan Giovanni Lippomano'nun tarihinden bahseder¹⁶. İtalyan ilim adamı da, Zuan Francesco Venier'in gidişi hakkında yapılan müzakerelerin, Nûr Bânû'nun kökeninin bu aileden geldiği konusunda şüphe bırakmadığını iddia eder¹⁷.

¹⁴ *a.g.e.*, s.269-275.

¹⁵ *a.g.e.*, s.275-280.

¹⁶ *a.g.e.*, s.244.

¹⁷ *a.g.e.*, 275-276.

Hasan'ın gerçek kimliği meselesini bir tarafa bırakıp, balyosun Kasım 1558 raporunda Venedik'e bildirdikleri karşısında Senato'nun ilk tepkisini anlamaya çalışalım. Bu rapor üç ana parçadan oluşuyor: Nür Bânû'nun Baffo ailesi ile özdeşleştirilmesi, kendisinin Ege Denizi'nde esir alınması ve son olarak Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleşen 1537-40 savaşının tarihi¹⁸. Senato'dan balyosa gönderilen 16 Mart 1559 tarihli bir sonraki mektupta, Hasan'ın Nür Bânû'nun kökeni hakkında daha fazla bilgi verdiği ve Paros adasından (orijinal metinde Paris yazar) bahsettiği görülür¹⁹. Doğru veya değil, Hasan tarafından verilen bu bilgi, Venediklilerin Nür Bânû'nun Venedikli soyunu oluşturmalarına yardımcı olur. Yukarıda belirtildiği üzere, 1437 tarihine kadar Paros, Venier ailesinin egemenliği altında idi. Adanın son erkek hükümdarı 1530 tarihinde ölen Nicolò Venier idi²⁰. Nicolò'nun yaşayan en yakın akrabası olan Zuan Francesco Venier Venedik'te değildi. Dolayısıyla Senato'nun resmi soruşturması ya soyluların doğum ve ölümlerinin resmî kayıtları (*Libro D'Oro* olarak bilinir) veya bizim tarafımızdan bilinmeyen ve olayda doğrudan olarak bulunmayan kişilerin şahitlikleri ile gerçekleştirilebilirdi. Ben ve Spagni gibi, 1558-59 yılında araştırmadan sorumlu olan kişilerin de böyle bir ittifakın resmî delillerini bulamadıkları iddia edilebilir. Fakat Hasan'ın versiyonu, açık bir şekilde Baffo ailesinden bahseder ve Venier'e ait olan Paros adası ile Nür Bânû'nun sözü edilen soyunu bir şekilde özdeşleştirmek gerekmektedir. Sonuç, daha fazla detay vermeden Nür Bânû'nun Nicolò Venier'in ve Violante Baffo'nun kızı olan Cecilia olduğunun tespiti idi. Tesadüfi veya değil, Cecilia, Nicolò Venier'in hâlâ hayatta olan kız kardeşinin Hıristiyan adı idi²¹. O da aynı zamanda Senato'nun resmi soruşturmasında yer aldı mı acaba?

Aslında, Venedikli otoriteler tarafından Nür Bânû'nun orijinal kimliği hakkında yapılan araştırmada hangi metotların uygulandığı merak konusu olmalıdır. Ne resmî ne de gayri resmî yazılı hiçbir kaynağın Venier-Baffo ilişkisini belirtmemesinden dolayı, iki alternatif ile karşı karşıya kalmış durumdayız: 1. Senato en azından yirmi-yirmi bir yıl öncesine dair olaylar hakkındaki ifadesini söylenti ve dedikodulara dayandırdı. 2. Senatunun cevabındaki bilgiler tamamen hayal mahsulü olup Hasan tarafından iddia

¹⁸ a.g.e., s.254.

¹⁹ a.g.e., s.257.

²⁰ a.g.e., s.279, Nicolò'nun ölümünden sonra, kardeşi Cecilia, Paros kontluğunu talep etti.

²¹ a.g.e.

edilen esaslara göre uyarlandığı ve şüphe uyandırmayacak şekilde belirsiz olduğu ve aynı zamanda bazı hayali isimlerin yanı sıra bazı gerçek figürler içermesi bakımından doğru görüldüğüdür. Her iki durumda da Senato tarafından sunulan tespitler ihtiyatla değerlendirilmelidir. Aslında görünürde “kesin” bir yapıya sahip oluşu bizi fazla etkilememeli. Spagni’nin kendisi Nûr Bânû’nun Cyclades adalarında bulunan Skyros adasının valisi olan Vincenzo Baffo adında birinin kızı olduğunu yazan on altıncı yüzyılda yaşamış imzasız bir yazardan bahseder²². Hikâyeler şartlara, inançlara ve ilgilere göre gelişme eğilimi gösterir ve farklı yönlerde gelişir.

Neden Senato Nûr Bânû için hayali bir soy üretmiş olabilir. Sebepler çok bariz. Osmanlı tahtına varis kişinin haseki “kadınının” Venedikli soylu bir aileye mensup olduğuna Venediklilerin inanması ve diğerlerini inandırması Venedik’e birçok kazanç sağlar. Büyük ihtimalle Venedik de tahmin edildiği üzere, Nûr Bânû kendisinin Venedikli ecdadının detaylarını görmezden geliyor gibi görünmesine rağmen, eğer buna inansa idi, onun versiyonuna uygun bir hikaye yaratmakta bir problem olmazdı ve hatta gelecekteki tarihçiler için bile daha güvenilir görünürdü. Böylesi bir uydurmadan Cumhuriyet’in elde edeceği kazançlar çok büyük olurdu. Lippomano’nun kendisi Ocak 1559 tarihine kadar Senato’nun bir üyesi olması ve daha sonra da çalışmasında bahsettiği gibi, işleyiş hakkında Senato’daki arkadaşlarından değerli bilgi kaynaklarına sahip olması nedenlerinden dolayı, Lippomano’nun tarihinde yer aldığı gibi Nûr Bânû’nun Paros’taki Venier ailesi ile özdeşleştirilmesi, yukarıda bahsedilen işlerin gayri resmî bir yansıması gibi değerlendirilebilir²³.

Hasan’ın kimliği meselesine dönecek olursak, sadece iki ihtimal görünüyor. Kendisi ya Nûr Bânû tarafından Venedik’e gönderildi veya o bir sahtekâr idi. Venedik Senatosu 1559 yılında açık bir cevap verdi: Hasan bir dolandırıcıdır. Ve 1900 yılında Spagni de aynı neticeye ulaştı. Şimdi Hasan’ın Nûr Bânû tarafından gönderilen bir memur olmadığı varsayımı Nûr Bânû’yu Paros ve Baffo ailesi ile özdeşleştiren hikâyeyi daha şüpheli kılar. Nûr Bânû’nun Venier-Baffo kökenli olduğu fikrinin inşası Mart 1559 yılına, Hasan’ın kimliği hakkındaki rahatsız edici söylentiler bilinmeden önceki döneme rastladığı hatırlatılmalıdır. Tabii daha sonra Senato tarafından

²² *a.g.e.*, s.247.

²³ Biblioteca Nazionale Marciana, Venedik, Ms. It. VII 213 (1836), fol.188.

orijinal versiyona geri dönmek için çok geçti. Aynı derecede önemli olan, bir daha asla Nûr Bânû'nun Venedikli aile bağlantıları konusuna geri dönmediği idi. Ayrıca İstanbul'da bulunan Venedik temsilcileri ve Senato arasındaki daha sonraki resmî yazışmalarda, Nûr Bânû'nun kimliği meselesi hep çözümsüz kaldı. Böylece 26 Ekim 1566 yılında yazan balyos Soranzo, Türk başkentinde insanların Nûr Bânû'nun gerçek kökeninin ne olduğunu merak ettiklerini yazar. Soranzo'nun verdiği rapora göre, bazı insanlar Nûr Bânû'nun Kiklad adalarından birinden geldiğini iddia eder, fakat kimse hangi ada olduğunu bilmez²⁴.

Son olarak, Hasan'ın Nûr Bânû tarafından gönderilen bir memur olduğunu kabul etsek dahi, Nûr Bânû'nun kökeninin, Senato'nun Hasan'a sunduğu şekilde inşa edilmesi, dış görünüşüne göre değerlendirilmemelidir. Enteresan olan, Hasan'ın gelişinden evvel, Nûr Bânû'nun Venedikli kökeni hakkında her hangi bir söylentinin Venedik'e ulaşmadığıdır. Diğer taraftan, yukarıda belirtildiği gibi, Nûr Bânû için kabul edilebilir bir Venedikli soy ağacı sunma konusunda Venedik'in menfaatleri vardı. Nûr Bânû'nun esir alındığı zamanki yaşının küçük olması ve olayların üstünden uzun zaman geçmesi nedeniyle Nûr Bânû'nun kendi soy ağacını çıkarmayı denese bile karşılaşacağı zorluklar, Venedikli devlet adamlarını Nûr Bânû için kabul edilir fakat doğru olmak zorunda olmayan bir ecdat yaratmaya yönlendirdi. Fakat, Nûr Bânû da kendisinin Venedikli bir soylu olarak kabul edilmesi konusunda istekli idi ve Nûr Bânû'ya sunulacak herhangi makul bir soy, ilgili her iki taraf için de memnun edici olacaktı.

Fakat dahası var, 1953 yılında Nûr Bânû'nun hikayesine dönen Ettore Rossi, Spagni'nin sonuçlarını kabul etmesine rağmen, merakının neticesi olarak, 1932 yılında *Messenger d'Athènes* adlı bir Atina dergisinde yayınlanan bir hikayeyi ufak bir not olarak belirtti. Üç makaleden oluşan seride, G.L.A. baş harfleri ile imzalanan makalenin yazarı Nûr Bânû'nun Korfu adasından gelen ve 1537 yılında aynı yerde yakalanan Rum kız "Calli Cartano" dan başkası olmadığını söylüyordu²⁵. Görünen o ki, Rossi hikâyeye fazla inanmadı. Franz Babinger de sonuçlarını kabul etmeden aynı hikâyeden

²⁴ Spagni, s.284.

²⁵ Rossi, s.437, n.3, "Sultan Soliman à Corfou et Calli à Stamboul (1537-1584)", *Le Messenger d'Athènes*, 24, 25 ve 26 Temmuz, 1932 (Ben *Messenger d'Athènes*'in British Library'de bulunan mikrofilm kopyalarına başvurdum). Bundan böyle Rum isimleri, *Messenger d'Athènes*'in Fransızca yazımından İngilizce yazıma dönüştürüldü.

bahseder²⁶. Bununla beraber, Sultan'ın kökeni hakkında bu tamamen farklı versiyon bana daha fazla araştırılmaya değer göründü. Özellikle *Great Greek Encyclopaedia*'nın 1930 baskısında "Kartánou Kali" ye ithaf edilmiş imzasız bir kayıt bulunur ve Sultan'ın Korfu kökenli olduğunu iddia eder²⁷. Maalesef, sonraki yayın, kaynaklara referans vermez.

Messenger d'Athènes içindeki makalelerin, asıl olarak Korfu adasında bulunan ve kesin olarak belirtilmemiş özel bir arşivden 1877 yılında keşfedilmiş iki mektuba dayandığı belirtilir. 1 Ekim 1537 yılına ait ilk mektup "Eparche Odizitzianos" atfedilir (*Odēgētrianós Epárchos* isminin yanlış telaffuz edilmiş ve değiştirilmiş hali, G.L.A. tarafından kullanılan yayında yer alır, aşağıya bakınız), ve "arkadaşı" (yukarıda bahsedilen orijinal yayında: kuzen-aşağı bakınız) Sophianē Karyóphyllou'ya yazar. Aynı yılda Korfu'daki savaşı ve adalılar tarafından yaşanan zorlukları tarif eder. Türk saldırısından sonra, yazarın avcı köpekleri onu Nicholas Kartáno[s] a ait olan, Asoumētē Köyündeki (makalede: "Assumati") kır evinin harabelerine götürür. Orada Nicholas'ın kayın biraderi olan Michael Papadóoulos adlı kişi ile karşılaşır ve o kişi Türk istilas sırasında o köyde neler olduğunu anlatır. Nicholas Kartáno[s], karısı Basilikē, Nicholas'ın kızkardeşi Francesca ve Nicholas'ın çocukları George, Emmanuel, Phēteinē ve Kalē esir edilir. Özellikle, yazar küçük Kalē'nin büyüleyici halini üzümlere hatırlar.

Aynı makalede bahsedilen ikinci mektup, 1584 yılında İstanbul'da aynı Sophianē tarafından yazılır ve eski "arkadaşı" (yukarıda bahsedilen orijinal yayında: kuzen) [Odēgētrianós] Epárchos'a gönderilir. Metne göre yazar, 1566 yılından beri İstanbul'da yaşamaktadır ve Korfu adasından Rum bir tüccar ile evlenmiştir. O, Epárchos'un Korfu adasında yaşadığını, İnebahtı Savaşı'na katıldığını, daha sonra Amerika'yı ziyaret ettiğini ve o dönemde Floransa'da yaşadığını duymuştur. O, "yerlilerin kurumuş otların dumanını içine çektikleri" söylenen Amerika hakkındaki izlenimlerini okumak isteğini belirtir. Osmanlı başkentinde yaşadığı bazı önemli olaylar da mektubunda bahsedilir. 1566 yılında oraya ulaştığında, Sophianē kocası ile birlikte Venedikli balyosu ziyaret eder. Orada eski arkadaşı Regina [Basilikē]'nin erkek kardeşi Michael Papadóoulos ile görüşür. Bu adam Sophianē'ye

²⁶ Babinger, s.163. *Messenger d'Athènes* içindeki makaleler metinde değil sadece Babinger'in bibliyografyasında işaret edilir.

²⁷ *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* c.13, Atina, 1930, s.909.π

Regina'nın hâlâ hayatta olduğunu ve üç sene evvel kurtulduğunu söyler. Dahası, Korfu adasına döndükten sonra, Regina, onunla birlikte esir alınan kızı Kalē'nin Sultan Selim'in hasekisi diğer adı ile Nûr Bânû olduğunu öğrenir. Aynı hikâye, Papadóoulos'un, bir akrabası olan ve aynı zamanda Müslüman olup sipahi olan Anthony Kartáno[s] isimli kişi tarafından da anlatılır. Bunu takiben, Basilikē-Regina'nın kızına bir mektup yazması ve Papadóoulos'dan da yerine ulaştırması istenir. Mektup, Yunanca okuyamadığı açık olan Nûr Bânû için Türkçe'ye tercüme edilir. Sophianē'nin mektubu, Papodópoulos'un nasıl mektubu sultana vermek adına onunla tanışmasını talep ettiğini anlatarak devam eder ve bunda da başarılı olur. Yazar Nûr Bânû'yu uzun ve narin hatları olan, gür siyah saçlar, siyah gözler ve yüzünde hiç makyaj bulunmayan bir kadın olarak tarif eder. Tatlılar söylenir ve konuşma başlar. Sophianē görevinin nedenini açıkladığında, sultan mektubu onun ellerinden zorla alır, öper ve bağrına basar ve Türkçe tercümesini okumaya başlar. Daha sonra Sophianē'yi kucaklar ve Rumca "anne anne" diye mırıldanır. Elpis adındaki Yahudi köle hemen çağrılır ve sultan tercüme edilen mektubun arkasına "gecikmeden annemin buraya getirilmesine izin verin" diye yazar.

Atinalı dergide yayınlanan serinin son makalesinde, Korfulu bir ilim adamından bahsedilir. A. Moustoxýdēs Venedik'te, 26 Ekim 1566 yılında Venedikli balyos Giacomo Soranzo'dan gönderilen ve Regina Kartánou'nun kızı Kalē'ye gönderdiği mektubun aşağıda verilen metnini içeren bir rapor keşfeder: "Benim sevgili efendim ve kızım, sana binlerce selamlar gönderiyorum. Ben yirmi dokuz sene boyunca seni düşünmeden edemedim ve kendime sürekli senin hâlâ hayatta olup olmadığını sordum. Bütün dileğim seni bir kez daha görmek. İşte, senin Sultan Selim'in kadını olduğunu ve oğlunun isminin Sultan Murad olduğunu öğrendim. Tanrı seni korusun. Küçüklüğünden beri büyük yerler için tahsis edildiğini gösteren işaretler vardı. Ben ise, yirmi yedi yıldır esirdim ve çok sıkıntılar çektim, fakat sonunda Allah'ın yardımı ile kurtuldum, Korfu'ya geri döndüm ve şimdi evimde yaşıyorum. Bana senin hakkında haber verildiğinde bu mektubu yazdım ve sana ulaştırması için amcana verdim. Benim adım Regina, babanın ismi Nicholas idi ve senin kendi adın Kalē. Senin iki erkek kardeşin ve bir kız kardeşin var: George, Manólēs, Phóteinē. Sen esir alındığında yedi yaşında idin. Baban bir kadirgada öldü, kardeşlerin kayboldu. Eğer senin herhangi bir şüphesi var ise amcan hikâyeyi doğrulayabilir. Bizim yaşayan tek akraba-

mız olan amcan Anthony, St. George kilisesinde öğrenci idi ve daha sonra senin gibi Müslüman oldu. Senin esir alındığın köyün adı Korfu kasabası yakınındaki Asoumētē köyü idi [makalede: “Assumati”]. Babanın kız kardeşinin adı Francesca’dır. [C.L.A. tarafından kullanılan yayında: Franceschina- aşağı bakınız] ...Sen bana sıkça: ‘Anne, Anne, Türkler gelecek ve beni alıp götüreceksin. Hayreddin Paşa gelecek...’ ve biz de ‘kızımız sonunda Müslüman olacak’ -en sonunda olduğu gibi” derdik. Mektubu bitirirken Regina kızı ile buluşma dileğinde bulunur.

Buna ilave olarak, Korfulu bir ilim adamı, Nûr Bânû’nun tüccar ve armatör amcası Michael Papadópoulos’a verdiği talimatları keşfeder. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nda ve özellikle İzmir’de bulunan bütün valilere Papadópoulos’un herhangi bir ödeme yapmadan gemisini nereye isterse gönderilmesi konusunda talimatlar verildiği ve Korfu kökenli bütün esirleri esaretten kurtarma konusunda ayrıcalık tanındığı görülür.

Bu dokunaklı hikâyeye biraz şüpheli görünür. Yazarın imzası sadece baş harflerinde görünür, mektupların 1877 yılında bulunduğu iddia edilen özel arşiv hakkında veya bu bilginin kaynakları hakkında hiçbir bilgi verilmez. Hikâyenin içindeki farklı öğelerin biraz belirsiz olması, on altıncı yüzyıl ortamında otantik görünecek ve aynı zamanda hikâyeye enteresan bir tat verecek anekdotların, meselâ [O.] Epárchos’un Amerika’ya ziyareti ve on altıncı yüzyıl sonunda İstanbul’da tütün kullanımını hakkındaki söylentiler de olduğu gibi, yazar tarafından kasıtlı bir gayret ile dahil edildiğini ima eder. Aynı derecede şüpheli olan, “İtalyan halkının özgürlüğü” veya Korfuluların “milli bilinçliliği” gibi adallara atfedilen ve anakronistik görünen farklı ifadelerdir. On altıncı yüzyıl adetlerini, gelenek ve göreneklerini düşündüğümüzde, Sophianē’nin kocası ile birlikte balyosu ziyareti biraz garip görünmektedir. Birkaç politik ifade de hikâyenin güvenilirliğini zayıflatmaktadır. Yazar okuyuculara “Korfu halkının kendi hayatlarını kurban ettikleri Venediklilerin zalimliği, diğer bazı yeni gelişmelerde olduğu gibi, güzel kelimelere ve sözlerle güvenmemiz gerektiğini öğretir”. Bu imalar belki de adayı kısaca İtalyan işgali altına sokan (1923) “Korfu olayını” takiben İtalyan karşıtı hisleri ve belki de Musolini’nin Oniki Ada’daki koloni politikalarına duyulan nefreti yansıtır. Tuhaf bir şekilde yazar, Nûr Bânû’nun oğlu olan Sultan Murad’ın hasekisi Safiye’nin Baffo ailesinden geldiğini açıklar. Belli ki, gizemli G.L.A. Nûr Bânû’nun kökeni hakkındaki kendi versiyonu ve 32 yıl evvel Spagni tarafından önerilen versiyon arasındaki tutarsızlığın farkında değildir.

Görünen o ki, bu raporun belirsiz ve şüpheli karakteri Rossi ve Babin-ger gibi ilim adamlarının ciddiye almamalarına neden oldu. Diğer taraftan, anekdot olarak dahi bahsetmeleri, Nûr Bânû'nun Cecilia Venier-Baffo olarak teşhis edilmesinden tam olarak tatmin olmadıklarını gösterir. Ve gerçekte, onlar belki de daha fazla araştırma yapmalıydılar.

Balyos Giacomo Soranzo'nun (1464-66) Venedik Devlet Arşivleri'nde (*Venetian State Archives*) muhafaza edilen raporlarını okurken, Osmanlı Sultanı olan Korfulu kızın hikâyesini tekrar keşfettim. (Anlaşılan o ki, ilk Mr. Moustoxydes tarafından keşfedildi). Balyosun 4 Temmuz 1566 tarihli raporu, *Messenger d'Athènes* tarafından Moustoxydes'in keşiflerine dayalı olarak rapor edilen Michales Papadóoulos'un hikâyesini içerir. Meselâ Nûr Bânû'nun Korfulu ailesinin ismi, balyosun mektubunda *Quartani* olarak geçmesi gibi, isimlerin telaffuzundaki farklılıkların dışında Moustoxydes'e atfedilen yukarıda adı geçen versiyon, orijinal rapora uyar. Dolayısıyla biz bu çalışmanın ek kısmında orijinal İtalyan versiyonunun okunabileceği hikâyeyi tekrar etmeyeceğiz.

Great Greek Encyclopaedia içinde bulunan maddede ve *Messenger d'Athènes* içinde bulunan makalelerde kullanılan ve özellikle ikincisinin, Korfu'da keşfedildiği iddia edilen "Eparche" ve Sophianē arasındaki yazışmalara referansı bakımından kaynaklar meselesi ortaya çıkar. Birçok arkadaşın ve meslektaşın yardımları ile bu mesele başarı ile çözümlenir²⁸. "Korfu" versiyonunun orijinali daha ziyade belirsiz olan XIX. yüzyıl yayınlarına dayandırılabilir. İlki Korfu'da 1872 yılında Michaël A. Moustoxydes adında biri tarafından yayınlanır²⁹. Yazar daha ünlü bir filoloji uzmanı ve tarihçi olan Andreas Moustoxydes (1785-1860)'in oğludur ve kitabı babasının hayatında yayınlamaya fırsat bulamadığı birkaç yayınlamamış çalışmaları içermektedir. Yukarıda tarif edilen Regina Kartánou'nun mektubunu ve orada tarif edilen Nûr Bânû'nun cevabını arşiv kaynaklarına tam olarak referans vermeyen kısa bir giriş notu ile takip eder³⁰. Bilimsel bir yayın olduğu zor iddia edilmesine rağmen, Andreas Moustoxydes tarafından keşfedilen balyosun mektubunun tek yayınlanmış versiyonudur.

²⁸ Atina'da bulunan Dr. Marianna Kolivē-Karaléka'ya, Washington da bulunan Prof. Peter Topping'e, Dr. Yannis Pieris'e ve Korfu'da Rev. Athanasios Ch. Tsitsas'a beni aşağıda bahsedilecek olan Korfu yayınlarına yönlendirdikleri için teşekkür etmek istiyorum. Son üçünün yorumları çok faydalı olmuştur.

²⁹ M.A.ΜΟΥΖΤΟΞΥΔΟΥ, *Ιστορικών και Φιλολογικών Αναλεξτών* [sic] vb., I, Korfu, 1872.

³⁰ *a.g.e.*, s.93-97.

İkinci yayın F.[ederico] A.[lbana] adında bir kişi tarafından Korfu'da 1877 yılında çıkan bir kitapçık idi. Bu kitapçıkta, Sophianē, Karyóphyllou ve Odēgētrianós Epárchos³¹ arasında yazışmaların var olduğuna ve bu belgelerin de yazıldıkları adadaki özel bir arşivde muhafaza edildiğine dair sözde keşif açıklanıyordu. Diğer bir deyişle, yukarıda bahsedilen mektuplar, *Messenger d'Athènes*'in ilk iki makalesinde tam doğru olmayarak tarif edilir. F. A.'nın yayını, muhtemelen onu mümkün olduğunca daha "bilimsel" göstermeye çalışan hatırı sayılır sayıda notlar takip eder. Bununla birlikte mektupların bulunduğu iddia edilen özel arşiv hakkında açık bir işaret yoktur ve tam orijinal (İtalyan) metinlerini yayınlama sözü hiçbir zaman gerçekleştirilmemiştir. Bununla birlikte Epárchou ailesinin soyuna hızlı bir bakış, Odēgētrianós ismini taşıyan birini veya Karyóphyllou ailesinin ilişkileri ifşa etmez. Diğer taraftan sonucusu Korfu belgelerinde ancak XVII. yüzyılın ortaların da yer alır³². Son olarak, iki mektup arasında olan ve bizim zaten yukarıda değindiğimiz anakronizmi dikkate alarak, Moustoxydes'in çalışmasının aksine bunun beş yıl önce genç Moustoxydes tarafından ortaya konulan hikâye ve belki de yerel sözlü gelenekler üzerine dayandırılan hayali bir kurgu olduğundan şüphelenebiliriz.

Böylece *Messenger d'Athènes* içindeki makalelerin yazarı, hikâyesini isimlerini verme, aralarında ayırım yapma veya onların doğruluğunu sorgulama zahmetinde bulunmadan iki eski Korfu yayını üzerine dayandırır. Şüphesiz Rossi ve Babinger gibi ciddi ilim adamları bu fantastik hikâyeleri kabul etme konusunda acele etmediler. Maalesef, kusurlarına rağmen, onlar bir zerre doğruluktan daha fazlasını kapsıyor gibiydiler.

Şimdi tekrar bizim orijinal *on altıncı yüzyıl* planımıza dönelim. Doğal olarak, Venedikli otoriteler balyosun Sultanın Korfulu kökenine işaret eden raporundan fazla etkilenmemişlerdi. Tamam, Korfu bir Venedik bölgesi idi ve farkı şartlar altında, Nûr Bânû'nun Korfulu kökeni Venediklilerin Bâb-ı Âli ile ilişkisinde kâr olarak değerlendirilebilirdi. Bununla beraber, Hasan'ın iki görevinin talihsiz tecrübesi, Venedik'e bu tür hikâyeleri daha ihtiyathı ele alınması gerektiğini öğretti³³. Yani, Venedik'te hiç kimse 1559 tecrübesi gibi bir tecrübeyi tekrar yaşamak istemedi ve büyük ihtimalle Senato bu efsanelere dokunmamayı tercih etti. Dolayısıyla, daha öteye gidilmedi.

³¹ ΦΑΛΒΑΝΑ, *Η εν ετει 1537 Πολιορκία τλς Κερκίρας* vb., Korfu, 1877.

³² Bu bilgi için Korfu Tarih Arşivleri'nden (*Historical Archives of Corfu*) Ianis Pieris'e minnettarım.

³³ Örneğin bk., *Bailo Soranzo*'nun 26 Ekim 1566 tarihli, dört ay evvel kendisinin Korfu bağlantısından bahsetmeden Nûr Bânû'nun kimliği sorusuna işaret eden yukarıda bahsedilen rapora bakınız.

Regina (Basilikē) Kartánou (Quartano, Quartani) Nür Bânû ile İstanbul'da görüşmeye gidip gitmediği hâlâ belli değildir. Belki gitti, 1583 yılında sultanın Yahudi hizmetçisi Esther Kira'nın, Juan Maria Quartari adında birinin lehine Düka ve Senatoya bir tavsiye mektubu yazdığı belirtilmelidir. Mektuba göre, Quartari Venedik tebaası ve onun iş birlikçisidir³⁴. Esther Kira İspanya menşeli idi ve Quartari'nin Hristiyan isimlerinin İspanyolca şekli bizi yanlış yönlendirmemelidir³⁵. Quartari yanlış mı telaffuz edildi yoksa Quartani'nin farklı bir şekli mi (veya tam tersimi)? Eğer öyle ise Nür Bânû'nun maiyetinde bulunan Quartani (Quartari?) ailesinin bir üyesinin varlığı, onun Korfulu kökeni hikayesinde doğruluk payı olabileceğini ima edebilir. (Onun kişiliği ile alakalı diğer hikâyelerde olduğu gibi çarpıtılmış ve karıştırılmış olmasına rağmen) Sultanın Korfulu kökenine uyan bazı öğeler, onun ölümünden kısa bir süre sonra Batı edebiyatında da yer almaya başladı. Belli ki Nür Bânû ve Safiye'yi karıştıran XVII. yüzyıl tarihçisi III. Murad'ın karısının kökeninin Korfulu olduğunu yazdı. Aynı tarihçiye göre, Nür Bânû ünlü olduktan sonra gerçek kimliğini reddetti ve aslında Venedikli soylu bir aileye doğmuş gibi davrandı³⁶. Bu hikâye bizim gizemli Valide Sultanımızın biyografisini açıklar mı? Korfu'nun en azından Sultanın kendisinin de kısmen mesul olduğu farklı söylentilerde yer alması belki de tesadüf değil. Venedik'in İstanbul elçisi Marino Cavalli 1567 yılında (aşağı yukarı Hasan'ın balyostan önce ilk ortaya çıkışından dokuz sene önce ve sultanın Korfulu menşei hakkındaki rapordan bir sene sonra) Venedik'e sunulan rapor (*relazione*) da Nür Bânû'nun kökeninin Korfu veya Paros'tan olduğunu tespit etmenin mümkün olmadığını yazar. Cavalli, sultanın Venier ailesine mensup olduğu iddiasını doğrulayamadığını belirtir³⁷. İstanbul'a giden diğer bir Venedikli elçiye göre, Nür Bânû'nun kendisinin babasının vali olarak görev yaptığı Korfu'da esir alındığını iddia eder³⁸.

³⁴ Skilliter, s.523, 531-532.

³⁵ Bk. Esther Kira'nın Spagni de yer alan İspanyolca mektupları, s. 341, ve Skilliter içinde, s.529-531.

³⁶ [T. Artus], *L'Histoire de la décadence de l'Empire grec et établissement de celui des Turcs par Chancondile Athénien de la traduction de B. De Vigenère Borbonois... avec la continuation...depuis la ruine du Peloponnèse jusqueuz à l'an 1612 par Thomas Artus, sieur d'Embry*, Paris, 1650, T.1, s.477.

³⁷ W. Andreas, "Eine unbekannte venezianische Relazion über die Turkei (1567)", *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse* içinde, Abh.5 (1914), s.10.

³⁸ "Relazione G.F. Morossini" (1585), E. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimosesto* içinde, seri 3, c.3, Floransa, 1855, s.251, Spagni de yer alan Marciana ms.'den aktarıldı, s.300.

Sonuç olarak, ne Spagni'nin Nûr Bânû'yu Cecilia Venier Baffo olarak teşhis etmesi, ne de Nûr Bânû'nun Kalē Kartanou olarak teşhisi kesin ve net olarak ispat edilmiş değildir. Fakat iki versiyonun geçersizliğinin derecesi hakkında farklılık var görünüyor. Hasan'ın görevi ile ilgili ilk versiyonun orijinalini göz önüne alır ve Nûr Bânû'nun Venedik kökenine ithaf edilen farklı versiyonları tanımlayan belirsizliği dikkate alacak olursak, böyle bir teşhise şüphe ile bakabiliriz. Buna nispeten, eğer büyük ihtimalle Bay Moustoxydes'in bulgularında bulunan ögelere dayalı olan romantik uyarlamayı hariç tutacak olursak, Kalē Kartanou'nun hikâyesi daha makul görünüyor.

Korfu versiyonunu doğru kabul edecek olursak, - biri doğru ve diğeri hayali politik ve şahsî nedenlerden dolayı bilinçli olarak teşvik edilmiş *çift kimlikten* biri olarak bütün olay daha cazip hale gelir. Böyle bir görüşü kabul etmede Venediklilerin menfaati bellidir ve zaten daha evvel üzerinde durulmuştur. Bununla beraber, bu olayda Venediklilerin tavrının, Osmanlı yönetici ailesinin gelecekteki nesillerini kan bağı ile (gerçek veya hayali) Cumhuriyete bağlamayı amaçlayan hanedanın politikasından ilham alınmış gibi görünmediğini belirtmek gerekiyor.

Nûr Bânû'nun kendisine gelecek olursak, saray duvarları içinde Korfulu aile üyeleri ile tekrar birleşse bile, yine de dış dünya karşısında kendisinin asil Venedikli kimliğini korumayı tercih ederdi. Hayatının son dönemlerinde, fazla detay verilmeden, vaktiyle kendisinin Büyük Kanal'da sarayı bulunan, Venedikli soylu bir ailenin kızı olduğunu iddia ettiği söylendi³⁹. Esir alındığı zaman onun en azından yedi yaşında olduğunu düşünecek olursak (daha sonraki versiyona göre -on iki yaşında)⁴⁰, kendisinin Venedikli ailesinin ismini hiçbir zaman netleştirmemiş görünüyor olması biraz gariptir. Osmanlı toplumunun göreceli açık olduğu ve mütevazı kökeni olan insanları bile en yüksek kademelere çıkarma imkânına sahip olduğu bilinir. Üstelik on altıncı yüzyıl Korfu'sunda, Kartanou (Quartani) ailesi zengin ve soylu olarak bilinir ve bazı üyeleri devamlı olarak farklı vesileler ile adayı Venedikli otoriteler karşısında temsil eden yerel konseylere mensuptu⁴¹. Bununla

³⁹ Spagni, s.300-301.

⁴⁰ Nicolò Venier'in ölüm gününü (1530) Nûr Bânû'nun tahmini doğum günü için son nokta olarak kullandım. On iki yaşında iken esir alındığı iddiası, balyos Contarini'nin relazione'ı içinde yer alır (1583), Spagni tarafından zikredilir, s.300-301.

⁴¹ A. Marmora, *Della historia di Corfù*, Venedik, 1672, s.313-323,37; E.R.Rangabe, *Livre d'or de la nob*

beraber, Osmanlı Devletinin zirvesine çıktıktan sonra bile, yüksek bir sosyal statüye sahip olan ve Venedik kolonisinin yerlisi bu Rum Kız (kendisinin Korfulu olduğunu kabul ederek) belki de çocukluktan itibaren Venedikli sosyal değerler ile beslenmişti ve o Venedikli soylu bir ailenin mensubu olarak görülmeyi tercih etmişti. Bu sadece onur meselesi değildi. Venedik bağlantısından kazanılacak bazı maddî kazançlar da söz konusu idi. Venedik, sultana hem Cumhuriyet'in görmeyi umut ettiği iltimaslar nedeniyle ve hem de daha evvelden yapılanlara bir mükâfat olarak çok cömert idi. Nûr Bânû saygıdeğer olarak bilindi –çok zengin bir kadın olarak öldü⁴². Dolayısıyla (kendisinin) Venedikli ataları hakkındaki söylentileri canlı tutmak, kendisi için en az Venedik için olduğu kadar önemli idi. Dolayısıyla kimliği ardındaki perde gerek Venedikliler ve gerek Nûr Bânû açısından kasıtlı olabilirdi.

Sultanın kimliği bir muamma olarak kaldı. Venedik ve Osmanlılar arasındaki uzun süren bağlantılar ve Venediklilerin rakip güç hakkında daha iyi bilgi edinebilme gayretlerine rağmen, güçlü sultanın kimliği bile tam bir kesinlik ile tespit edilemedi. Dildeki ve kültürdeki farklılıklar, karşılıklı şüphe ve düşmanlık, politik ve askeri gerginlikler, haberleşme güçlükleri ve dini endişeler Venedik ve İstanbul arasında birçok yanlış anlamalara, temelli veya temelsiz söylentilere, kandırmalara, hilekârlıklara ve tuzaklara neden oldu. Bu uzun süren gerçeklik, çavuş Hasan örneğinde olduğu gibi her türlü şarlatanlar ve dolandırıcılar için ideal bir alandı. Bu zor şartlar, gergin Osmanlı Venedik ilişkilerinin tarihçilerin hizmetine bıraktığı zengin tarihsel belgeler ile ilgilenildiğinde her zaman akılda bulundurulmalıdır.

Son olarak, bu yabancılaştırmanın modern bilimdeki yansımalarını kaydetmek tuhaf olacaktır. Hâlbuki en önemli İtalyan Biyografi Sözlüğü, sultan için “Bapho, Cecilia”⁴³ başlığı altında bir makale atfetmiştir. Daha evvelden belirtildiği gibi aynı makale *Grand Greek Encyclopaedia* için de “Kartanou, Kale” şeklinde verilmiş olup bu teşhis daha yeni Yunan yayınlarında da bulunabilmektedir⁴⁴. Modern Türk ansiklopedileri de basitçe İtalyan versiyonunu kabul ettiler. Her iki tarafta bulunan kimselerden herhangi biri bu

lesse ionienne, Corfou, Atina, 1925, s.168-86. Kartánu ailesi hakkındaki bu değerli bilgi için Korfu Tarih Arşivleri'nden (*Historical Archives of Corfu*) Ot.Yannis Pieris'e teşekkür ederim.

⁴² Bk. yukarıda not 7.

⁴³ Bk. yukarıda not 27. Nûr Bânû'nun Kalē Kartánu ile özdeşleştirilmesine daha geç bir örnek için, bk. *Θρησκευτική και Ηυική Εγκυκλοπαίδεια*, c.7, Atina, 1965, s.374, A.E. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, c.3, Selanik, 1968, s.148-49.

⁴⁴ Bk. yukarıda not 3.

çelişkilerin farkında mı veya genel olarak şaşırmış durumda mı? Görünen o ki, sanki bir yüzyıldan bu yana iki veya hatta üç grup ilim adamı bir diğerini görmezden gelmiştir⁴⁵.

EKLER

1. 4 Temmuz 1566 yılında Pera'da yazılan Venedikli *bailo* Giacomo Soranzo'nun Venedik Senato'suna raporu, (Alıntı). A.S.V., Senato, Dispacci Constantinopoli, filza 1, No 36.

Serenissimo Principe,

E venuto qui a me un Micali Papadopulo da Corfù, et mi ha detto di esser stato a trovar la madre di Sultan Amurat, primogenito figliolo di Sultan Selim, qual si trova con esso Sultan Selim, et per li molti segni haverla certificate come sua madre è una madonna Regina Quartani da Corfù, come dalla traduttion della lettera qui alligata la Serenità Vostra potra intender. Et dice appresso il detto Micali come la sultana ha scritto di sua mano quello che nella istessa lettera la Serenità Vostra intenderà acciò che sua madre li sia condotta, et ha dato un sigilletto con il suo sigilli, nel qual si segna la madre di Sultan Amurat, acciò che il preditto vada sicuramente, et che tutti li Corfiote che sono schiavi siano liberati. Questo Micali e molto povero, et dice che la sultana li fece donar cento cechini, ma che li ha persi, et va scorrendo a star qui, ne posso intender la vera causa ; onde non ne potento haver altra certezza mi rimetto a quello che ne parerà alla Serenità Vostra...

1a. (1 numaraya ilave) Michael Papadópoulos tarafından sunulan mektubun Türkçe'den İtalyanca'ya tercümesi. Papodópoulos orijinal olarak Korfuda bulunan Regina Quartani tarafından kızı Nûr Bânû'ya yazılan Rumca mektubun tercümesi olduğunu iddia eder. Papadópoulos tarafından bir kaç satırın ilave edilmiş olması Regina'nın mektubunun tercüme metodunu açıklar. Arada Sultan'ın annesinin anesini getirtmek için verdiği emirde görülür.

Traduttione di una lettera scritta in turco prenentata per ser Micali Papadopulo, il quale disse esser la traduttione d'una scritta in grecco, che donna Righina Quartana da Corfù mandava a sua figliuola al presente donna di Sultan Selim, et madre di Sultan Murat.

« Signora et figliuolan mia saluti infiniti,

Vintinove anni sono, che pensando solamente di voi, se vete viva o morta, niuna altra cosa desideravo, che sete donna del Signor Sultan Selim, col quale havete uno figliuolo nominato Sultan Murat, ne ho ringratiata la Maestà di Dio. Certo che fino dalli primi vostri anni si vedava in voi segnale di dovere essere grande, et spero ancora, che arivate a maggior felicità di questa. Figliuola mia, dappoi che io povera vostra madre fui presa, steti vintisette anni schiava, nelqual tempo ho patite

⁴⁵ Oysa daha 16. yüzyılın sonlarına doğru Stefan Gerlach üç sene aralıkla kendisinin bu iki kimliğini belirtmiştir. Ç.N. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, çev. Türkis Noyan, ed. Kemal Beydilli, İstanbul, 2007, s.160, 315, 561.

molte fatiche, et tribulationi, et la fine, per volontà di Dio da doi anni in qua fatta libera, sono ritornata al nostro loco di Corfù, nella vecchia nostra habitatione, dove havendo inteso del vostro esser de le li ho scritta la presente, et li ho mandata per vostro barba.

Il nome mio e Righina, il nome di vostro padre e Nicolo, il vostro è Cali. Voi havevate tre fratelli, doi maschi et una femina. Il nome delli maschi era Jorgi et Manoli, il nome della femina era Fatmi. Quando fussemo presi, eravate di età di anni sette. Vostro padre mori in galea. Li altri vostri fratelli si smarirno, che mai ne ho intesa nova. Et se non credete me, quando sarà de li vostro barba lo potrete chiamare, et certificarvi d'ogni cosa.

Al presente del vostro parentoto vi è Antonio Quartano, il quale come sapete andava a scolo alla chiesa di Santo Giorgi, et ho inteso che l'è vostro schiavo, et dalla squadra delli spachioglani. Il nome del casale di dove fosti presa è Assumetto, che è apresso Corfù. Il nome della sorella di vostro padre era Franceschina. La vostra stirpe deriva da uno che si chiamava meser Antonio Quartano. Voi solevate dir, madre mia, madre mia, veniranno li turchi et ne prenderanno, venirà Cairadin bassa et ne prenderà. Et noi dicevamo : questa figliuola al fine ha da esser mussulmana. Et non passò molto che per voler di Dio fu quanto predisce la vostra bocca.

Figliuola mia, se non vi è fuori di mente l'obbligo che si ha alla madre, mandarete un' homo a tuormi, che venirà a voi. Et se vi vergognassi a dire ch'io sia vostra madre io non ne posso far altro, ma si ritroveremo all'altro mondo. Voglio sperare che non la negarete, perchè l'obbligo che si dev alla madre e troppo grande ».

Nel fine della lettera vi sono questo parole pur in turco et d'una medesima mano, lequali par che il sopradetto Papadopulo faccia scriver :

« Signora mia, la lettera che io vostro barba et schiavo ho portata era scritta in cristiano et non si sapeva legere. Però travai Antonachi vostro parente spachioglan, ilquale con molta fatica trovò un scrivano che la mettesse in questa lingua. Et così l'ha messa al meglio che ha potuto ».

Sopra il principio della lettera vi sono questa parole scritte di altra mano, lequali il detto Papadopulo disse esser la risposta fatta dalla Signora predetta :

« In ogni loco, ove troverai mia madre, si in mano di chi si voglia, la torai et condurai de qui senza fallo ».

1b. (1 numaraya ilave) Sultan Nûr Bânû tarafından Michael Papadópoulos lehin çıkarılan kendi gemisiyle yolculuk etme ve İmparatorluğun bütün limanlarında (özellikle İzmirde) ticaret edebilme ve onu görevliler ve kiliselerin saldırılarına karşı koruma sağlayan ve Korfulu esirleri kurtarma yetkisini veren emrin İtalyanca tercümesidir.

Traduttione di un commandamento qual si trova in mano del Papadopulo sotto nome della madre de Sultan Murat.

« Per la presente si commente ad agni sangiaccio, cadì, voivoda, et particolarmente al capitano delle Smirne, che andando Micali da Corfù col suo navilio a qual si voglia scalla, debbano lasciar ch'el carghi quello gli piace, et non gli diano fastidio, ovvero impedimento. Et similmente non gli debbano dar fastidio le chiese che sono in quei lochi. Et possi liberar schiavi Corfioti per tutto ove ne troverà ».

Loco del sigillo, che dice madre di Sultan Amurat.

